DR. ABRAHAM KUYPERSTICHTING
'S-GRAVENHAGE

Een Parel in verkeerde Schel

KUYPER
BX
9422
.K8
P474
1871

LIBRARY OF PRINCETON

MAY 2 8 2008

THEOLOGICAL SEMINARY

KUYPER BX9422.K8 P474 1871
Kuyper, Abraham, 1837-1920.
Een perel in verkeerde
schelp :
Dr. Pierson's jongste
gidsartikel.

LIBRARY OF PRINCETON

MAY 2 8 2008

THEOLOGICAL SEMINARY

Een Perel in verkeerde Schelp.

(DR. PIERSON'S JONGSTE GIDSARTIKEL.)

Het verrassend optreden van Dr. Pierson met een sensatiemakend artikel in de richting, die van het modernisme afleidt, heeft de kwestie der reactie aan de orde gesteld.

Hemzelf zweefde dit voor den geest, toen hij de woorden nederschreef: „Een tweede weg is die der peinzensmoeden en voert in de armen, hetzij der mystiek, hetzij van een kerkelijke autoriteit", en den „verlammenden indruk" weergaf, geoefend door den aanblik van vertwijfelende denkers, „van mannen, aangelegd op de uitoefening van buitengemeene kracht, maar die ten slotte het hoofd laten rusten in den schoot van de eene of andere Delila."

Zijn moderne criticus, Dr. Land, met dit protest, zoo het schijnt, min gerust, verbloemt kwalijk zijn vrees ten opzichte van den Heidelbergschen hoogleeraar, en keert dies op de snijdendste wijs, onder een vleiend parallel met Martinus van der Hoeven, het scherp zwaard van schaamte uit vrees voor reactie-smaad tegen den ongelegen spelbreker.

„Duisternis — zoo penseelt hij het aandoenlijk beeld „van den geliefden worstelaar — duisternis: dat is waan„zin of obscurantisme."

„Achter de hopelooze skepsis loeren het dogmatisme en „de eigenbaat, al de vijanden waartegen het zelfstandige „denken in 's menschen eigen boezem zoowel als in de „maatschappij te strijden heeft."

„Wij hebben een edelen denker gekend, wien de twijfel aan „de vaste orde in het zijn en het denken te machtig werd. „Hoe zou de kleinmoedige of de zelfzuchtige reactie hem „jubelend hebben ingehaald, zoo hij in haren dienst had „willen treden? Hoe zou zij gepronkt hebben met zijn „schitterende talenten! Hoe zou hij door haren invloed de „man in eer en aanzien zijn geweest!.... Hij is liever ge„storven op de puinhoopen zijner wijsbegeerte, hij de eer„gierige onder velen! En daarom houden wij, die Martinus „van der Hoeven gekend hebben, zijne nagedachtenis in „eere.... Zoo Dr. Pierson op den duur aan dat tragische lot „ontgaat, dan zal het zijn door gelukkige inconsequentie.'

Het is een kwaad gestarnte voor het keerpunt, waarop we in den gang der geestenwereld staan, dat dit bij het vernemen van een stem, als thans uit Heidelberg opging, kán gefluisterd worden, en dat zulk fluisteren doel treft. Toch is het feit onloochenbaar, en de physionomie van ons maatschappelijk leven heeft hieraan ontegenzeggelijk schuld.

We zijn een periode van reactie ingetreden: van reactie in onheilspellenden zin. Het tij verliep. De eb viel in. Het terugvlieten van den stroom wierd reeds merkbaar.

Daartoe moest het komen.

In overspanning der luchthartigheid had men de volkeren, had men het scheepke van hun maatschappelijk en huislijk leven, had men hun zeden en gewoonten, had men hun denken en lieven, op geluk af in volle zee gebracht en met het zeil in top een tijdlang voortgestuwd op de golven van een al sneller gaanden vloed.... en in volle vreugd ging het met dat deinen, dat dansen, dat spelend huppelen op de baren, zoolang men vóor den wind afdreef en geen gevaar werd gespeurd. Maar het kon niet anders, of bij den eersten stoot, bij den eersten golfslag over den boeg, moest de schrik een paniek doen uitbarsten, die voldoen gebood aan het roepen der vreesachtigen: „Terug naar de kust!"

En zoo gaat het dan terug! Terug tot achter '48 in het kamp der conservatieven. Terug tot achter 1789 in

in het legitimistisch geworden Frankrijk. Terug tot achter 1517 in het stroombed, dat naar Rome helt. Terug, zij het ook met minder snelle vaart, langs allen weg en heirbaan, waarlangs de moedwillige karavaan der meêlevende menschheid zich bewoog! Leg uw oor maar te luisteren. Hoor, er is bedrijvigheid, er is een opgewekte toon, er is gejuich in allen hoek, waar men, voor het heden koel en schuw voor de toekomst, al zijn liefde aan het verleden schonk. En daarentegen, er is bekommering, er is ontmoediging, er is bezorgdheid op elk terrein des levens, waar men, met haat in de borst tegen het verleden, tot zijn schrik het verwulf weer splijten ziet, waaronder, zoo waande men, al het oude deugdelijk weggemetseld, en waarop een hechte bodem voor al het nieuwe was geplaveid.

Wie onverdeeld dit woelen der reactie toejuicht, weet niet van welken geest hij is. Geen zegenbede voegt ons voor haar op de lippen. Veeleer een vloek.

Immers gelukt haar toeleg, dan is om niet gewerkt alle geestesarbeid; om niet bestaan de zelfverteerende inspanning van 's menschen geest; vruchteloos geweest de reuzenstrijd die doorworsteld wierd; te vergeefs het lijden van geest en hart, waaronder de ziel gebloed en geweend heeft; dan zinkt het weg in de diepte van het niet, al wat twee wakkere geslachten zich getroost hebben, om de van God gegeven levenswet, die rusteloozen voortgang eischt, ook voor het menschelijk leven, als één geheel beschouwd, trots zijn inertie en loomheid, te doen gelden.

Te meer stemt dit droef, wijl toch de dag van haar zegepraal een verloren dag is, die straks spoorloos ondergaat. Haar tente is geen blijvende woonstede. Zij houdt den gang des levens slechts op, zonder doel te treffen. Het verleden keert nooit weer, en ook nu is de toekomst niet zoo verre, dat de arme menschheid, na den harden tol der reactie betaald te hebben, slechts een tijdperk te meer beweenen zal, dat ze vrijelijk uit haar korte leven weg kan denken, zonder bewustzijn van zedelijk verlies.

En zegge niemand: spaar dan uw klachte, zoo ze slechts

een onschuldige pause brengt! Want verre van onschuldig te zijn, draagt die pause veeleer een hoog ernstig gevaar in zich voor de toekomst die haar zal afwisselen. Immers, met te driester woede, met te brandender hartstocht, vooral met in schijn te beter recht, dreigt de geest der volkeren uit alle spoor van historiewet en allen band van goddelijk gebod te slaan, zoodra het hem nogmaals zal gelukt zijn, die keten van het verleden los te rukken, die door de reactie als kluister wierd misbruikt.

Vooral den Christen voegt het dat drijven der reactie te duchten. Om tweeërlei oorzaak.

Wijl vooreerst niets den Christelijken geest zoo tegen is, als een onnatuurlijk terugdringen van den stroom der historie in haar bedding, dat, eens begonnen, zijn logischen loop moet voleinden en dus niet kan rusten eer men teruggegaan is tot achter het Kruis.

Maar niet minder, wijl de reactie ook nu weer de schatten van het Christendom op eigen inventaris inschreef; ze dus met de schande van haar naam besmet, gehaat maakt in de schatting der diepere geesten, en de liefde voor zijn geestelijken rijkdom al meer aan het komend geslacht ontsteelt.

Reeds nu treedt het ergerlijk nadeel dier opgedrongen verkleefdheid aan het licht.

Lees slechts de tolken van onzen mismoedig geworden tijdgeest, en overtuig u, hoe het allerheiligst geloof van Christus' gemeente met het woelen der reactie onder éénzelfden ban geslagen ligt. Soms apostropheert men zelfs alsof er geen stroospier meer liggen kon tusschen een weeropleven van het geestverfrisschend geloof aan den levenden Christus en het obscurantisme in zijn donkersten tint.

Van drie zijden schaadt dit.

Om den blaam van reactie te ontloopen, wagen de uitnemendste woordvoerders der Christenheid zich verder van het spoor der historie, dan arbeid zonder krachtverspilling gedoogt. Schat reeds dit eerste verlies niet gering.

Dan. Ons Christenvolk, door zijn leidsliên te ver op afstand gelaten, verstikt zijn kracht, derft zijn organische ontwikkeling en wordt zijns ondanks voor repristinatie rijp.

En evenzoo. Wie tot den Christus ook maar schijnt te naderen, jaagt men ijlings met het schrikbeeld der reactie naar de overzij terug.

Protest tegen de reactie is dus onzerzijds geen weelde. We kunnen er niet van tusschen. De glimp van triomf, dien ze ons voor een vluchtige ure belooft, zou met den prijs van ontrouw aan eigen levenswet al te duur betaald zijn.

Niet maar geweten moet het, niet slechts gefluisterd, maar luid en luider geroepen, tot het indruk maakt zelfs op het gangbaar oordeel, dat de liefdesbetuiging der reactie door ons eer met uiting van afkeer dan met weerkeerige toeneiging wordt begroet. Elk die met ons rekent, moet het ons kunnen aanzien, dat niets ons boeit, maar alles terugstuit, in dat hopeloos werk der petrefactuur, dat balsemen van reeds vergane dooden, dat verhuizen naar de catacomben, dat wonen in de graflucht, dat machteloos pogen van een menschenhand om den bergstroom te keeren in zijn vaart! Wat zou der eeuwige jeugd van het Christendom ook met dat oudmannig getob der afgeleefdheid gemeen zijn? Hoe ooit het onzinnig zich terugdroomen in lang vervlogen dagen, levensdoel en eere voor een Christendom kunnen worden, dat „vergetende wat achter ligt, zich juist uitstrekt naar wat komt", en krachtens zijn profetisch karakter nu reeds leven indrinkt uit de toekomst die het roept en beidt. Neen. Teruggaan om straks stil te staan en stilstaand in den dood te zwijmen, het rijmde nooit en zal nooit rijmen, met dien geest der vernieuwing, der doorgisting, der opstanding, die heel een wereld uit haar ruste opjoeg en nooit sloeg in een conscientie, zonder voort te trillen in al de aderen der ziel. Tegen de leus der reactie: „Geef mij de oude dagen weder" staat dus lijnrecht 's Christens wachtwoord over: „Zie, Hij maakt alle dingen nieuw!" Geen „Terug-

keering", maar „Bekeering" is de panacé, waarbij het zweert.

Verwar die twee en ook uwer is het misverstand, waarin de Tijdgeest, die ons smaadt, zich wikkelt. Daarentegen. Scheid die beiden, en de reactie heeft voor uw levensbesef geen trek meer met het Christendom gemeen.

„Terugkeer" dus niet, maar „Bekeering"? Ongetwijfeld. Bekeering van eigen ijlheid tot die levensvolheid, die ook, terwijl gij droomdet, u droeg. Bekeering van de wereld der zinnen of de wereld die onze gedachte uitspon, tot die wereld in haar ideële werkelijkheid, gelijk ze gewild is en eeuwig gewild wordt door haar God; of wil men, van het knutselen aan een eigen wereldorde tot het zich tot subject-stellen, d. i. het zich onderwerpen, zich subjiciëeren aan die zedelijke wereldorde, die even vast en onwrikbaar is, als de God, waarin ze rust.

Dit verschil moest Dr. Land ontgaan, wijl hij zelf nog in een periode verkeert, die den denker dwingt tot een hopeloos wrikken aan die muurvaste wereldorde des zedelijken levens, of ze zich, hem ten gerieve, naar het systeem van eigen maaksel schikken mocht.

Daarom deed hij Dr. Pierson onrecht, moest diens stap hem terugtred dunken, en kon het zijnerzijds niet tot waardeering komen, wijl het orgaan hiertoe ontbrak.

Toch komt niet alle schuld dier scheeve beoordeeling voor zijn rekening. Een deel daarvan draagt de Heidelbergsche Hoogleeraar zelf.

Dit zal duidelijk worden, zoo blijkt, dat het zwaartepunt van zijn Gidsartikel ligt in de erkenning van de onwrikbaarheid der zedelijke wereldorde; voorts dat de overgang van zijn dialectisch betoog tot die erkenning door een salto mortale gaat; en dan ook, dat én dit dialectisch betoog én die erkenning der zedelijke wereldorde wederkeerig door hun omineuse samenvoeging worden gedrukt.

Aangeboden werd het kort, maar aan gedachten rijk artikel met het opschrift: „Een keerpunt in de wijsgeerige ontwikkeling." Haast zou men geneigd zijn hierin verschrijving te zien, voor wat de echte titel naar den inhoud zijn moest: „Een keerpunt in Dr. Pierson's zelfbewustzijn." Nu schuilt in het opschrift een pretentie, die niet bedoeld is, maar tegen het betoog inneemt, vooral den fel bestookten tegenstander hinderen moet. Het geeft den indruk, alsof onze tijd het trekken van haar hoofdlijnen aan den auteur gebreveteerd, aan zijn gedachtenloop het keerpunt van zijn eigen zwenking verbonden, en de evolutiën van zijn persoonlijk denken canoniek gemaakt heeft voor het denken onzer eeuw.

Wel waant hij, sprekend van dit keerpunt in Holland's wijsgeerige ontwikkeling, met een objectief gegeven van doen te hebben, maar reeds in deze zienswijze rekent zijn persoonlijk oordeel voor meer dan de verschijnselen, die zich toonden. Noch de monisten, noch onze empirici, noch onze positivisten hadden een zoo plotselinge kromming in den weg voor het algemeene denken opgemerkt. Althans, dát men voor een keerpunt stond, was nog geen feit door allen erkend.

Met de nieuwe richting die wordt afgebakend is het evenzoo. Gesteld al, het bestaan van een keerpunt bleef buiten discussie, dan nog is er in het uitzetten van de merkpaaltjes voor den nieuwen weg iets te sekuurs, te naïefs, te eenvoudigs, om het vertrouwen te winnen van die denkende geesten, die, meê door Dr. Pierson's openhartigheid, steeds op vergissing bedacht, op teleurstelling voorbereid zijn. Zoo bij het lezen is het, of met zijn artikel de rails er reeds liggen, waarlangs de trein van ons denken slechts heeft voor te rollen! Tot aan het keerpunt kon er tweeërlei weg zijn; dat eenmaal bereikt, — zoo schijnt het — is er, tenzij men allen geest verstikke, voor den man van ernst slechts één.

Laat mij er bijvoegen, dat ook de schijn van verrassing nadeel doet aan het effect. Er wordt gemanoeuvreerd met

reeds bekende gegevens. Niet één nieuw ontdekte asteroïde treft onder de dwaalstarren, die hij opsomt, uw oog. Op niet één verschijnsel worden we gewezen, dat tot belijden van voorbijzien of vergeten noopt.... en toch speelt het artikel in een toon, alsof men den steen der wijzen op het spoor was gekomen en een nieuwe wereld zich te openen stond. Leest men later, dat de buitenwereld wegvalt, en de subjectieve geest die uit zichzelven voortbrengt, zeker, dan waant de aan wijsbegeerte gespeende dit mysterie gegrepen te hebben, maar blijkt ook dat dit geestesproduct niet is, wat het zich noemt.

Psychologisch toch is dit schijnbaar ongelooflijk pretentieuse (waar aan bewuste pretentie geen oogenblik gedacht mag worden) alleen daaruit te verklaren, dat de eerste volle stroom van het door geloof herwonnen zelfvertrouwen, in stede van zich een eigen bedding te breken, zich nog behelpen bleef met de oude geulen van denkwet en betoog. Van hier een wanverhouding tusschen het doel waarmee en den trant waarin men het zwijgen afbrak. Een misstand, zooals niet kan uitblijven, waar de vorm andersoortig is dan het leven dat zich uiten wil, maar die niettemin bij de eerste schrede op een nieuwen levensweg zeer gereedelijk uit zielkundige werking ontstaat. Bij elke andere evolutie, waartoe hij kwam, zou Dr. Pierson dezen vorm hebben moeten kiezen. Nawerking van het verleden, invloed van lange gewoonte, de plooi die eens zijn denken kreeg, deden hem dien vorm ook nu grijpen, waarvan, eerst na het mislukt gebruik, de onbruikbaarheid voor het nieuwe standpunt hemzelf bewust kan worden.

Alles is dus gered, en wat gemaniëreerd scheen, natuurlijk geworden, zoo men het dialectisch betoog eerst ter zijde schuift; het hart van zijn artikel zoekt in erkenning als primum verum van het onwrikbare der zedelijke wereldorde; en daarna het wijsgeerig pleidooi er weer voor plaatst als mislukte aanloop, om tot die erkenning te geraken.

Dat wie zoo denkt niet mistast, wordt te eer waarschijnlijk, zoo men beide deelen van het opstel naasteenlegt.

In het eerste (het empirisch-dialectisch betoog) treft u een haastige oppervlakkigheid, een voorbijzien van objecten die er zoo duidelijk staan, een rekenen zoo in het groote en grove, als ge in den kundigen scherpzinnigen auteur nauw gelooven kunt. Hij wandelt door een reeks van gegevens, en schijnt er zich mee bezig te houden, maar er is in zijn blik iets afgetrokkens, dat hem aan de onmogelijkste vergissingen zich bezondigen doet, en u zegt, dat iets anders hem bezig houdt. Hij is kalm; te kalm, om u het gedwongene in die kalmte niet te doen raden. Er is iets dat hem vervult, hem dringt, hem jaagt, al zoekt hij zichzelf tegen te houden. Hij doet niet wat hij meent te doen, hij is niet wat hij schijnt. Dat „meten en wegen", dat „passen en vergelijken", dat „bijvoegen en aftrekken" geschiedt niet om een uitkomst te zoeken;.... die uitkomst is er reeds, gewogen met een gansch andere weegschaal daarbinnen,.... en dan eerst komt den auteur de natuurlijke wezenstrek op het gelaat terug, waar hij ten langenleste die el en griffel vallen laat, zijn kleed kan afwerpen, en nu die andere weegschaal voor aller oog uithangt, wier onfeilbare evenaar hem in zijn zwikken verrukt. Nu eerst is de auteur aan het lang gewenschte keerpunt, niet der wijsgeerige ontwikkeling, maar van zijn eigen uiteenzetting; eindelijk is de weg, dien hij gedwongen, niet van harte, liep, uit, en nu mag het van de lippen, wat zoolang reeds op de tong brandde: „Ik vind slechts één antwoord: die verplichting is met het wezen onzer „persoonlijkheid gegeven: het objectieve recht „om het bestaande te appreciëeren is, naar het „mij voorkomt, uitsluitend aan het GEWETEN ontleend." Hoor, daar wordt het Amen op Salesbury's prachtig woord vernomen: „Zonder een zedelijke wereldorde als basis, is aller wijzen wijsheid niet dan ijdel geklap"! [1])

Wie had het geloofd! Moest dan daartoe de lezer zich

[1]) Pierson citeert de latijnsche woorden: Caeteris philosophiae partibus praeeminet Ethica, sine qua nec philosophi subsistit nomen.

eerst zeeziek schommelen op dien „schommelenden, slingerenden, stootenden, trillenden" stroom van onwaarneembare atomen? Daartoe eerst zijn eigen hoofd ijlhoofdig voelen worden bij de ongrijpbare, gedurig in elkander overvloeiende, en dus niets definieerende definities van kracht en stof? Daartoe alle kleur en tint, alle vorm en gestalte, alle plant en dier en star, in schijnbeelden worden omgetooverd, tot de geest bij het zien losworden van al wat vast scheen, zelf schier duizelen ging? Waarom, zoo vraagt ge, met recht tot beklag, onwillekeurig, waarom dat niet terstond gezegd, waarom dien troost zoolang onthouden? U deerde dat slingeren, dat schommelen niet, wijl ge uw vastheid gegrepen hadt, maar dien ge boeidet in uw woorden, liet ge losweg, onbarmhartig duizelen, om eerst aan het eind, eerst nu, hem die vastigheid te toonen. Dat spel was hoog! niets zegt, dat het gewonnen wierd. Wat, zoo uw lezer het waggelen eens te lief was geworden, om nog met u het genot te smaken, dat die vastigheid biedt?

En wat volgt nu? Grijpt nu de auteur naar de lens des innerlijken levens, om, met het opgevangen licht, de eerst verbleekte wereld weer in al haar kleuren- en vormenpracht op het trillend weefsel dier atomen terug te tooveren? Hij denkt er niet aan. Iets geheel anders neemt zijn ziel in. „Krachtens het geweten bevestigen wij, dat er „is heilig en onheilig, dat deze tegenstelling objectief be„staat. Meer zou ik uit het onmiddelijk getuigenis van „het geweten niet willen afleiden," zoo getuigt hij, en, hiermeê „en pleine Éthique" gegleden, vergast de keurige stilist u op een reeks deductiën, ontleend aan de vastheid der zedelijke wereldorde, die altijd diepgevoeld, meest onberispelijk juist geformuleerd, soms door heilige verhevenheid tot óver de grens gebracht zijn, waardoor het Christelijk terrein is bepaald. Die deductiën zijn stout, voor niets terugdeinzend, verpletterend voor de ondiepe geesten, die, bij den Christus zwerend, ten spijt van onzer vaderen leer, nooit de volstrektheid der zonde aandurfden. Die deductiën toonen u, dat het vasten voet nemen op de

basis der zedelijke wereldorde hem geen hulpmiddel, geen ruste in het voorbijgaan, maar in vollen zin levensdaad, het hem geheel innemend element bij zijn schrijven is. Die deductiën geven lijnen aan, die, met vaste hand doorgetrokken, straks in analytische formule overgebracht, een „x" als onbekende zullen geven, die buiten de Schrift niet gevonden wordt. Die deductiën, men kan ze niet lezen en er niet bij denken: „Hier, hier wilde Pierson heen!"

Tenzij men dus den auteur een pretentie toedichte, die hij zelf allerminst zou steunen, en het oog sluite voor de artikeldeelen in hun samenhang, dient te worden toegegeven, wat het eerst beweerd werd: Het zwaartepunt valt van alle zijden op de erkenning der zedelijke wereldorde als onwrikbaar en vast.

De „salto mortale", waarmeê hij tot die erkenning uit het dialectisch betoog overspringt, stelt dit in nog helderder licht. De physiologie, zoo wil Dr. Pierson het, zal de souvereiniteit des gewetens uitroepen, aan haar de beteekening verblijven van zijn adelbrief. Daartoe strekt het dialectisch betoog.

Men zegge niet, dat dit beweren hem onrecht doet, wijl hij zelf ten slotte van slechts „één antwoord", van een „uitsluitend ontleenen aan het geweten" spreekt. Buiten kijf, dat is tegenspraak; al het voorafgaande wordt hierdoor òf vernietigd, òf tot zeer bijkomstig auxiliaire herleid. Maar dit is de vraag niet, de vraag is, of de auteur zelf dit heeft beseft. Hiertegen nu getuigt het artikel. Het dialectisch betoog toch heeft een dubbele zij. Het heft de realiteit der waarneembare wereld in gewonen zin op, maar ook tracht het, op physiologische gronden, de „causa formalis" van al het zichtbare van rechtswege op te eischen voor 's menschen geest. In deze betooggang nu is een open vak gebleven, en over die gaping sloeg ook Dr. Pierson geen brug. Ge ziet hem eenvoudig op

eens aan den overkant staan, zonder dat blijkt hoe hij er kwam.

Zie hier zijn redeneering.

De populaire voorstelling dat de zon op en ondergaat, hield voor den man van wetenschap op te bestaan. Niet die populaire voorstelling, juist haar tegendeel bleek waarheid. Door louter gezichtsbedrog werd men schier koddig misleid.

Soortgelijk geval nu kwam allengs opzichtens al het waarneembare aan den dag.

Naar de populaire voorstelling gaat het waarnemen zoo toe, dat de mensch als neutrale opmerker door de neutrale vensters van zijn vijf zintuigen gluurt, en nu een wereld te zien krijgt, die op zichzelf bestaat en in al haar verscheidenheid zou blijven bestaan, ook al stierf het laatste menschenkind van haar oppervlakte weg.

Ook hiervan is, naar luid den Schrijver, juist het tegendeel waar.

Denk u alle menschenoog voor eeuwig gesloten, elk oor verdoofd, alle gevoelszenuw verstompt, kortom 's menschen zintuigstelsel buiten werking, en niets, volstrekt niets zou in die matelooze ruimte overblijven, dan ondeelbare, onweegbare atomen, tot kolommen saamgevoegd en trillend in duizelingwekkende snelheid.

De physiologie biedt hem, zoo hij zegt, hiervoor de onwraakbare getuigen.

De waarneming, zoo leert ze, gaat niet, gelijk men populair waant, door een luchtledig naar het object, maar wordt gewerkt door een stoot van atomengolven op het uiterste dier zenuwen, die in oog en oor en huid zich voor die aanraking blootgeven. Die golven en hun stooten zijn alleen in snelheid verschillend; anders soortgelijk. Ook de zenuwen, die deze stooten opvangen, zijn neutrale geleiders. De „causa formalis" van de verscheidenheid, die zich voordoet, kan dus noch in die stooten, noch in die zenuwen, noch in iets anders buiten ons gelegen zijn; de vraag is, waar dan? „Uit deze eenvormige beweging" — zoo leest men — „wordt nu evenwel de schier oneindige

„verscheidenheid van de wereld onzer waarneming geboren. „Waar grijpt deze gewichtige metamorphose plaats?"

Hierop ontvangt men ten antwoord: „In onze hersenen."

Dit zegt natuurlijk niets. Want physiologisch is wat men populair „hersenen" noemt niets dan een cellenweefsel en strengeling van zenuwen. De auteur gevoelde dit en haastte zich daarom er bij te voegen: „Juister nog: in ons bewustzijn." En zeker dan ben ik in den geest, maar eilieve, hoe zijt ge er gekomen? Als die sprong geoorloofd is, spaar dan alle verdere moeite. Dan kan ik in den geest even goed terstond uit het object overspringen! Dan is het web dat ge eerst spont, van atomen en trillingen en zenuwen, louter omhaal. Of ik in den geest overspring, onmiddelijk uit het object, of wel eerst de spitse van een atoomzuil beklim, dat kan de afstand niet verkorten, wijl naar de geringheid onzer kennisse tusschen het laatste atoomtje en het uiterste der geestessfeer nog altijd een onmetelijk gaapt.

Dit bewijsmiddel geldt tegen Pierson met volle kracht. Immers. Van welken kant komt hij aanloopen? Uit de sfeer des geestelijken levens naar de zichtbare wereld? Omgekeerd. Hij zoekt zijn uitgangspunt in physiologische gegevens; hij komt dus van den kant van het stof, of wilt ge van stof niet spreken, zeg dan van de imponderabilia; of is ook dat u te scherp gedefinieerd, dit lijdt toch geen tegenspraak, dat hij met die wereld begint, die men dusver de zichtbare noemde. Hij komt dus van buiten en wil naar binnen — tot midden in de sfeer des geestes. Wat is nu zijn weg? Van het object glijdt hij langs de atomenkolommen tot aan het uiterste der zenuwen. Dit is zijn eerste station. Langs die zenuwen glijdt hij tot in de hersenen. Hiermeê is hij aan het tweede station aangeland. Het is wél. Maar nu verder. Station drie noemt hij het „bewustzijn." Om het even. Maar waar is uw weg? Of wat is uw geleiddraad waarlangs ge over die gapende diepte kruipt? in wat luchtschip waagt ge dien overtocht? welke brug ziet ge naar de overzij gelegd? Ik

weet het niet, antwoordt de auteur ons. „Bewustzijn is juister dan hersenen", ziedaar al wat hij ons ten beste geeft. Het zij u genoeg te weten, dat hij er is.

Zou dan de gissing te gewaagd zijn, dat de gelukkige touriste daarom alleen zeggen kan, in het station van het bewustzijn te staan, wijl hij er vanmeetaf was en het geen oogenblik verliet; dat de tocht van het object naar de zenuw en van de zenuw naar de hersenen, wel op de kaart geteekend maar niet feitelijk volvoerd werd; en dat het verhaal van dien tocht meer ten doel had, om aan hén een weg naar de geestessfeer te wijzen, die nog bij het object staan bleven, dan wel om rekenschap te geven, hoe hij zelf er kwam. Op de kaart kan men een scheur in den grond, een gaping in den weg voorbijzien; als men er feitelijk voorstaat, niet.

Hij komt van den kant der waar te nemen wereld, zoodat niets factor van betoog kan zijn, dan wat streng mathematisch bleek. Pierson zelf wil dit. Hij neemt dit niet te streng, maar toch zoo streng, dat hij de vraag: „Van waar het dan komt, dat wij ons juist altijd allen „dezelfde voorstellingen van de dingen vormen?" kortweg terugwijst met de wedervraag: „Wat weet men daarvan? „Wie zal ons ooit zeggen of iemand dezelfde voorstelling „van een voorwerp heeft als zijn naaste? Er is geen middel „ter wereld, waardoor wij in staat zouden zijn, onze voor„stellingen, de werelden onzer waarneming, met elkander te „vergelijken." Misschien te bont gesproken! Hoe kan Dr. Pierson beslissen, waartoe we wellicht nog eens in staat zullen zijn? Ideeël genomen is zijn beweren zeker onjuist. Maar dit moet toegegeven: op het terrein waarop hij zich plaatst, naar de wet op dat terrein alleen geldend, beslist het ideëele niets, en is zijn wedervraag niet slechts volkomen billijk, maar een geducht „ad terminos non loqui".

Edoch, ga nu ook zelf in verhoor. Duld dat ook u op uw beurt worde toegeroepen: „Wat weet gij er van?" Tegenover u is die vraag nog onverwinlijker. Want let wel.

Die door u werd terecht gezet onderstelde nog slechts een weg tusschen het verwante, tusschen twee provinciën van éenzelfde rijk. Hij vroeg naar een overgang van voorstelling op voorstelling, van de daad des eenen geestes naar de daad des anderen. Onderstellen baat niet! riept ge, en ge hadt recht! Maar nu, gij zelf. „De hersenen: juister nog het bewustzijn?" Zeg ons dan toch„ wat weet ge er van?" Ge bespreekt zelfs de hypothesen niet, die in den loop der eeuwen als brug tusschen „hersenen" en „bewustzijn" dienst deden. Veel min hooren we iets van eigen theorie. Wat er is, moet dus tusschen de regels gelezen, werd door u eenvoudig ondersteld. Ondersteld werd door u een overgang niet tusschen het verwante, maar tusschen twee, in de begripswereld, dusver hermetisch voor elkaar gesloten rijken, beiden met ondoordringbaar steen als China ommuurd. Immers. De hersenen zijn cellen, dus een stofmassa, — het bewustzijn is weten, dus geestes-werking. Is dan de uitdrukking „salto mortale" wel te kras, en zou men uw eigen apostrophe niet met nog volstrekter recht tegen u zelf kunnen keeren: „Wat weet gij er van? Wie zal ons ooit zeggen hoe het bewustzijn op de hersenen en deze op het bewustzijn werken? Er bestaat geen middel ter wereld, waardoor wij in staat zouden zijn den weg van stof naar geest te construeeren?"

Hielden we den auteur dus aan zijn woord en moesten we ons beweren prijs geven, dat het dialectisch betoog in zijn artikel volstrekt contingent en de erkenning der zedelijke wereldorde in haar vastheid de levensdaad is, die zich uiten wil, — dan zou aan dezen physiologischen opstal elke waarde ontzegd moeten worden en in logischen zin dat „hersenen: juister nog bewustzijn," voor den auteur een sprong zijn die hem doodt. De ladder die van de aarde aan den hemel reikt, wordt niet van de aarde opgezet, maar uit den hemel neergelaten. Dit geldt van de ladder tusschen geest en stof evenzeer!

Blijven we daartegen bij ons vermoeden, dat van ter zij ook in het vlugschrift over de politiek der liberalen, ook

in de lezing over Vinet, steun vindt, dan vervalt zeker deze grief, maar mag toch niet verzwegen, dat het verkeerd gekozen overtuigingsmiddel het effect ter overtuiging bij den nog niet gewonnene breekt.

Een welbewuste overtuiging vindt altijd luisterende ooren, mits ze zich toone in haar geheelheid: wortel, stam en kroon! Prijst ge een overtuiging aan, die door waarneming en sluitreden gewonnen wierd, toon dan een wortelstoel die zich dialectisch in haar vezelen spreidt. Daarentegen, bepleit ge een overtuiging, die het syllogisme dwingt zich naar het „primum verum" van uw zedelijk bewustzijn te buigen, wijs dan ook den wortel aan in den levensgrond van uw hart. In beide dier gevallen zult gij kinderen teelen van uwen geest. Maar doe dit niet. Plaats den stam van een zedelijke overtuiging op een denkwortel, of ook omgekeerd een intellectueele overtuiging op den haar vreemdsoortigen wortel des innerlijken levens, en — tenzij ge beider ineengroeiing in den Christus der Schriften belijdt — zal uw poging een mislukte zijn, en nóch de eisch van het denken, nóch de eisch der conscientie, ruste vinden in uw woord. „Reactie" — roept men dan, en alle effect is verspeeld!

Een ander nadeel vloeit hier van zelf uit voort. Die onvastheid van gezichtslijn dwingt, of men wil of niet, tot halfslachtigheid en belet den geest op het beurtelings betreden terrein aan de eischen die daar gelden recht te doen. Dientengevolge vinden we twee helften in dit artikel, waarvan geen van beiden gaaf bleef, wijl de eene de andere stuk stootte.

Het dialectisch betoog, van het uitnemend tweede stuk losgemaakt, is in zijn praemissen en conclusiën onverdedigbaar.

In zijn praemissen, wijl die deels onnauwkeurig zijn, deels overschat.

Verlaat men een oogenblik de populaire voorstelling, om streng wetenschappelijk te spreken, dan verdwijnt wat we

gemeenlijk „lichamen" noemen, wijl de „stof" door den middenterm van „weerstandsvermogen" zich met de „kracht" identificëert. Bij verdere analyse hebben we dus niet meer met ervaring, maar met hypothesen te doen, wier juistheid staat of valt met de algemeenheid van heur toepassing. Noch de atomen, noch de imponderabilia, zoo men tusschen beiden nog onderscheiden wil, heeft ooit eenig menschenoog, zelfs door het machtigst microscoop, gezien. Wat men dus van atomengolven spreekt, steunt op de waargenomen verschijnsels van beweging, die men door deze hypothese wil verklaren. Maar dan zij uw toepassing ook algemeen. Dan nog van een menschelijk „lichaam", dan nog van „zenuwen" te spreken, is dat lichaam van de hypothese uitzonderen, en dus physiologisch onjuist. Die hypothese toegegeven, dan is ook uw lichaam niets dan „kracht", analytisch gezegd „atoomtrilling", en vervalt dus de tegenstelling tusschen ethergolven en zenuwen geheel. Evenzoo bij het tweede station. Van „hersenen" te spreken is populair geoorloofd, maar op het door u betreden terrein niet meer. Met het waar te nemen object, met uw zenuwen, worden ook uw „hersenen" in het begrip „kracht" omgezet, en op hun beurt analytisch als „atoomtrilling" verklaard. Noem ik dus het object a, de geleidende zenuw b, en de hersenen c, dan verkrijg ik $a + b + c =$ kracht $=$ atoomtrilling, en staat dus tegenover de imponderabelen (het stof) bruutweg de geest. Ware deze onnauwkeurigheid vermeden, het „de hersenen: juister nog het bewustzijn," zou in de pen zijn gebleven, en denkelijk de salto mortale niet gewaagd.

Maar ook de physiologische gegevens zijn overschat. Ze worden uitgestald, alsof men in elk hunner een onomstootelijk fundamentstuk voor zich had. Van hun hypothetische geboorte wordt niet gerept. Ze worden ten tooneele gevoerd, niet slechts als betrouwbaar in eigen omtrek, maar ook voor wijziging door nog onbekende factoren onvatbaar. Kortom, men ontvangt den indruk alsof we er op dit gebied althans zijn: op het ornament-

werk na den bouw der wetenschap hier als voltooid kunnen beschouwen, en dies een onbetwistbaar recht bezitten, bij elken verderen geestesarbeid van dit onwraakbaar resultaat uit te gaan. Ik ben benieuwd wat de physiologen er van zeggen zullen. De lauwerkrans van „plus physiologiste que les physiciens" te zijn, dient den auteur door hen gereikt!

Wat toch is er van de zaak aan?

Veel, zeer veel zijn we op het terrein der natuurkunde vooruitgekomen. De theorie der ethergolven is even als de identiteitsleer buiten kijf een onwaardeerbare hypothese. Maar met dat al, aan den vasten wal zijn we ook met de physiologie nog niet. Laat het zijn, dat de hypothese der atoomgolven almeer zóo alzijdig bevestigd wordt, dat twijfel aan haar juistheid ten leste wegvalt. Stel dat de volstrekte neutraliteit dezer golven door steeds nieuwe proeven bevestigd wordt. Neem aan, dat ook de kennis van het zenuwleven, tot meerder volkomenheid gebracht, inderdaad de gelijksoortigheid van alle zenuwgeleiders tot feit verheft) en zoover is het nog lang niet; naar Ulrici zijn we de eerste „Anfänge der Nervenlehre" nog niet ontwassen) dan nog moet men vragen, met welk recht trekt ge uit dit drietal gegevens uw allesbeheerschend resultaat?

Een dubbel bezwaar dient daartoe eerst uit den weg geruimd.

Het eerste is dit.

De physiologie, voor zoo ver gij er meê rekent, sluit, naar uw eigen bekentenis, voor de wezenheid der dingen al meer het oog. „Betrekkinger, verhoudingen„ hebben haar liefde, „meten, wegen" is al haar lust. In die abstractie werpt ze zich met volkomen bewustheid. Wat nog niet mathematisch geformuleerd werd, moet òf in dien vorm gegoten, òf als niet passend voor haar arbeid, ter zij gelegd. In cijfers en algebraïsche formules spreekt de physiologie, zal het wel zijn, eens de volheid harer orakelen uit. We wraken dit niet. Integendeel, we juichen die methode toe.

Reeds danken we haar veel. Maar, dit eenmaal geconstateerd, dient de vraag overwogen: of met deze resultaten der abstractie gemanoeuvreerd mag worden in de richting die naar de kennis van het wezen der dingen leidt. Ongetwijfeld, zegt Dr. Pierson, immers, een object is gelijk aan de som zijner eigenschappen. Nog zoo zeker niet, zou men antwoorden kunnen. „Wat weet ge er van," of niet in de kern van elk object een beginsel van substantie is, dat zich aan uw nasporing onttrekt, en in geen „eigenschap" kan worden opgelost? Althans bij de organische objecten schijnt er van dit beweren wel iets aan. Maar laat dat buiten rekening. Toover met de stelling: „een object = de som zijner eigenschappen" voort, mits er dan ook mathematische zekerheid zij, dat niet een enkele eigenschap in de som, waarmee ge cijfert, ontbreekt; mits ge u door den jongen knaap maar gezeggen laat, dat een naasteenzetting van cijfers, zonder den optellenden geest als nieuwen factor, nog iets anders is dan hun som. Hierin ligt de voetangel. Of zou die nieuwe factor, die macht heeft van de losse cijfers een som te maken, niet juist in de substantie der objecten schuilen kunnen?

Hierbij voegt zich een andere bedenking.

Zouden er geen eigenschappen der dingen kunnen zijn, die zich tegen mathematische analyse hardnekkig bleven verzetten, in het ensemble der physiologische studie dus geen plaats konden vinden, en nogtans wel ter dege inhaerente eigenschappen waren van het door u onderzochte object. Zegt ge neen, geef voor dat „neen" bewijs. Blijft ge dit bewijs schuldig, bouw dan op uw zandgrond geen huis. Dan toch zou het van achteren kunnen blijken, dat in den oceaan uwer ether-golven noch andere krachten werkten, waarin de door u vernietigde objecten hun bestand vonden; dan zou het kunnen gebeuren, dat het „I am a neutral" van uw golven en zenuwen, bij nader inzicht, een neutraliteit met preferentie bleek. Bewijs eerst, dat alle, niet door het bewustzijn gewerkte, qualiteit voor omzetting in mathematische analyse vatbaar MOET zijn. Zoo

niet, dan ondermijnt een „petitio principii" geheel uw betoog.

Dit toont dat ook Dr. Pierson's conclusiën niet van voorbarigheid zijn vrij te pleiten.

Drie gegevens: etherstroom, neutraliteit van golfstoot en neutraliteit van zenuwen, — meer heeft hij niet, en hieruit waagt hij te besluiten, dat dus de objectieve wereld „an und für sich" wegvalt en slechts als product van 's menschen geest bestaan blijft. „De zoogenaamde zinne-„lijk waarneembare wereld is van het begin tot het einde „het werk van onzen geest."

Om meer dan één oorzaak schijnt dit voorbarig. Iets objectiefs is er toch en bestaat onafhankelijk van den mensch, te weten uw atomenoceaan. Die atomen-oceaan is geen doode massa, die wacht tot gij dien in beweging zet [1]). Integendeel. Haar trillingen buiten uw toedoen zijn duizend tegen die door u zelf teweeggebracht één. Er is dus materie, en er is een agens, buiten 's menschen geest, die deze materie beweegt. Hoe de zinlijk waarneembare wereld zich op een gegeven oogenblik aan u vertoonen zal, staat dus niet aan u, maar aan haar ter beslissing. Ze trilt in haar ethergolven uws ondanks, naar een vaste wet, die gij niet breken kunt. Gesteld al, dat het beeld der dingen eerst in de camera obscura van uw bewustzijn gevormd wordt, toch is dat beeld vooruit bepaald, en moet dat beeld zich teekenen door een werking, waarbij de activiteit aan de buitenwereld en slechts de receptiviteit aan uwe zijde is. Den dans van het determinisne ontspringt ge dus noch op stoffelijk gebied, noch in uw be-

[1]) Met Dr. P.'s artikel in de hand, is niet uit te maken, of hij aan de atomen en hun trilling, in onderscheiding van hun morphologische varieteiten, eigen bestand toekent, dan wel, ze, even als die variaties, als voorstelling van den geest neemt. De letter van het betoog pleit voor het eerste, de triomfzang over den val van het Determinisme wijst op het laatste heen. Beurtelings had ik dus met beide te rekenen, wijl beide idéen door hem gebruikt zijn. Dit onbesliste tusschen een absolnut en relatief idealisme is een der ernstigste gebreken, waardoor dit opstel wordt ontsierd.

wustzijn, voor zoover het met dit gebied in contact raakt.

Dan. Gij zijt toch niet alleen. Gij zijt mensch. Er zijn ook andere menschen. Voor u worden deze in het ensemble der zinlijk waarneembare wereld opgenomen. Bestaan dan ook zij u niet objectief? Zijn ook zij voor hun deel „dan van het begin tot het einde het werk van uwen geest„, of gaat integendeel van die millioenen om u een zoo machtig ingrijpen op uw ethergolven uit, dat uw geest talloos tal van malen receptief tegenover hen staat tegen een enkel oogenblik dat zij receptief zijn voor u [1]).

Er is ook een dierenwereld. Ziet de kat de muis niet? Is zij zelve slechts een condensatie van trillende atomen en de muis met haar, zoodat er objectief niets geschiedt dan atoomtrilling, en het spelend moorden van het muisje, waarvan het populaire spraakgebruik de kat verdenkt, slechts phantasie is van onzen geest? „Wat weet ge er van?" Op mathematisch terrein niets. Ik zeg dus geen „ja," maar wat geeft u recht tot „neen." Weet ge dus niet, of de kat de muis niet misschien wel ter dege juist zóo ziet als wij haar zien, waar blijft dan uw conclusie: „van het begin tot het einde het werk van onzen geest"?

Ook hier lette men op.

Dr. Pierson vindt zijn idealisme onder de microscoop. Toch vindt elk idealistisch stelsel juist in de microscoop zijn geduchtste vijandin. Ze toont u wat ge niet vermoed hadt en dus geen product van uw geest kán zijn: een steeds fijnere bewerktuiging, een steeds vollere levensontplooing, een steeds zich verdiepend schoon. Gij, idealist, waar blijft ge met die ongeziene wereld?

Nog een laatste bedenking is deze.

Dr. P. licht zijn denkbeeld met het hiervoor gangbare beeld van de electro-magnetische telegraaf toe. Het kan niet beter. Juister vindt ge niet licht. Maar pleit het

---

Wijl Dr. P. zich ook over deze kwestie niet uitlaat, moest beurtelings de dubbele casuspositie besproken.

niet juist tegen zijn conclusie? Voor de werking van een telegraaf behoef ik vijf factoren: *a.* een afzender, *b.* een batterij in de plaats van afzending, *c.* een electrische draad, *d.* een batterij in de plaats van aankomst, en *e.* een persoon die het geseinde bericht ontvangt. Hoe komt nu de parallel te staan?

a. afzender.	*a.* object.
b. toestel in pl. van afzending.	*b.*
c. telegraafdraad.	*c.* ethergolven en zenuwen.
d. toestel in pl. van ontvangst.	*d.*
e. ontvanger.	*e.* bewustzijn.

Twee elementen ontbreken dus reeds. Onverklaard, wijl ongeweten, blijft 1°. of er al dan niet een iets is, waardoor het object in contact met den geleider komt, en 2°. of er al dan niet in de hersenen een iets is, waardoor de stroom van den geleider in het bewustzijn overgaat. Noch ja, noch neen kan hierop vooralsnog geantwoord worden. Slechts de waarschijnlijkheid pleit er vóor. Maar onjuist is stellig elke conclusie die rekent als stond het „neen" onomstootelijk vast.

En nu eens toegegeven, dat deze bedenking mathematisch kón worden opgelost, dan dient immers nog gevraagd: Van waar komt de actie, en welke correspondentie onderstelt ze tusschen hem die afzendt en hem die ontvangt. Is het bericht „van het begin tot het einde het werk van den geest die het bericht ontvangt?" Men weet beter. De geest van den telegrafist, in het bureau van aankomst, vertaalt slechts de taal der stooten in woordentaal, maar de inhoud is door den afzender gegeven. Aan den afzender is hij gebonden als een vertaler aan het oorspronkelijk boek. De gebondenheid der natuurwet blijft dus. En dat niet alleen. Stel, in China had men het gebruik van den electro-magnetischen stroom voor seinen op afstanden ontdekt. Zou het dan genoeg zijn geweest bij ontdekking dierzelfde kracht ten onzent eenvoudig een metalen draad van Amsterdam naar Peking te spannen? Toch niet, wijl het falen zou aan de

vereischte correspondentie tusschen actie en receptiviteit. Daartoe zou noodig zijn, behalve de metalen draad, 1°. verificatie of het daargebruikte toestel op het onze weerkeerig werken kon, en 2°. kennis voor den Chinees van onze of voor ons van de Chineesche taal. Eerst zoo aan deze eischen voldaan was, zou de werking verzekerd zijn. Overgezet nu in den toon van Dr. Pierson's Gidsartikel leert dit ons: 1°. dat de „causa movens" der verschillende luchttrillingen op de „recipiens" in ons bewustzijn moet zijn aangelegd, waarbij het geheel onbeslist blijft, of onze geest naar de „causa movens", of wel deze „causa movens" naar het oorspronkelijk van onzen geest is ingericht. 2°. Dat er tusschen de levensuiting van het geestelijke in de objecten (hun taal) en het voorstellingsvermogen van ons bewustzijn, genetische verwantschap of aangeleerde bekendheid moet bestaan, zal het beeld van het object in onzen geest zich vormen kunnen. Te zeggen, dat „de zinlijk waarneembare wereld door een reeks factoren geconstitueerd wordt, waaronder óók 's menschen geest een niet onbelangrijke plaats inneemt" zou dus allicht een juister conclusie zijn, dan Dr. Pierson trok.

Of dan zijn betoog hiermeê alle waarde verliest? Wie zal het beweren, die het hoog belang doorziet, dat het letten ook op den menschelijken factor in de constitueering der zichtbare wereld bij den strijd tegen materialisme en empirisme heeft? Dit nu zal men nà zijn Gidsartikel ongetwijfeld meer doen, dan voorheen. Maar wat niet mag geduld, is, dat om déze uitnemendheid een ander gegeven tolvrij worde binnengeloodsd dat geen gegeven is. De identiteit der kracht moge de categorie van oorzaak en gevolg naar den geestelijken kern der dingen verplaatsen, opheffen kan ze die niet. Het pantser der natuurwet blijft althans voor deze lanssteek ontreefbaar. Naar wat achter de hersenen ligt teruggedrongen is de causa movens, der gedaantevorming hiermeê evenmin. Al wierd dus ook de brug geslagen, die de „salto mortale" ontwijkbaar maakte, tot verhuizing langs die brug, uit het object naar het sub-

ject was de dusgenoemde „wereld" daarmeê nog geenszins gedwongen.

Toch is deze feil nog niet het spijtigst, zoo ons vermoeden grond heeft, dat men veilig gansch dit dialectisch opstel weg kan nijden, zonder iets te missen van wat Dr. Pierson wil Stelt ge u voor, dat de auteur, een prachtige perel zonder schelp vindend, die, om het beter effect, ons in een antieke schelp aanbood, die reeds lang de étagère van zijn denken sierde, dan breekt de disharmonie tusschen beiden uw genot niet meer. Ge neemt de perel slechts uit haar omhulsel, doet de schelp haar plaats op de étagère hernemen, en al het genot der glansen is uw.

Maar wat, zoo de schelp te eng was, haar wand te sterk saamgedrukt, en daardoor de perel zelve geschilverd wierd en geschonden? Dat ware spijtiger, en toch dat geschiedde hier! Door de samenkoppeling leed ook deel twee. Het overbodig, ondoeltreffend wapen, ter kwader ure uit het arsenaal der physiologie genomen, wondt wat het verdedigen moest en schrijnt de hand, die het aangreep, stuk. Brak het enthousiastisch jagen naar de zedelijke wereldorde de rustige kalmte van het logisch betoog, omgekeerd is door dit logisch betoog evenzoo de kracht van het zedelijk argument in haar uiting belemmerd. Al gelukte de samenkoppeling niet, toch moest ze schijnen te gelukken, en ongemerkt is door die kunstbewerking de vastheid weer losgewrikt, wier onwrikbaarheid te betuigen hoofddoel was. Positie nemen in de zedelijke wereldorde is een treffelijke geestesdaad, maar vergeet ge den voet naar u te trekken, die zoo straks nog op wat daarbuiten ligt rustte, dan wordt het beste der winste van uw moedigen stap verspeeld.

Wie hierin persoonlijke verdenking zag, zou het doel dezer opmerking niet vatten. Hij die in den gang van dit merkwaardig artikel de autobiographische zinsneden van het overige te schiften vermocht, kán zich hier niet aan schuldig maken, al viel zijn oog ook slechts op deze veelzeg-

gende confessie: „Er ligt iets zeer schoons voor den beoefenaar der wetenschap, gewoon te leven bij het mechanisme der natuur, in het terugvinden van zijne zedelijke persoonlijkheid, en daarmede van de kracht om zich te ontworstelen aan dat verlokkend dilemma: òf enkel wetenschap òf enkel geloof. En de ontwikkeling der wijsbegeerte, onder den invloed van het verleidelijke der natuurkundige methode, bij het in zijn eischen steeds onverbiddelijke naturalisme aangeland, moge daar een keerpunt vinden, vanwaar zij, door het behoorlijk analyseeren van de beteekenis der zedelijke persoonlijkheid, aan een anders zekere bankbreuk ontkomt." Voeg daarbij de verklaring: „deze grondslag sluit althans één geloof in: het geloof in de volstrekte beteekenis van de menschelijke persoonlijkheid en het eerlijk aanvaarden van alles wat door dit geloof gevorderd wordt", en de goede trouw van den opmerker zou verdacht moeten worden, zoo men verdenking in deze opmerking zocht. Slechts voor hen, wien het eigen stuk van Dr. P. ontging, zij er nog bij gevoegd, dat dit woord door de daad op de hielen gevolgd werd. Hoor u toeroepen: „krachtens het geweten „bevestigen wij, dat er is heilig en onheilig, dat deze tegen„stelling objectief bestaat." „We zouden niet vertwijfelen „aan onszelven, wanneer wij aan de kategorie van schoon „en leelijk een toevallig of voorbijgaand karakter moesten „toekennen; maar ten aanzien van de kategorie heilig en „onheilig laat zich ditzelfde niet verzekeren. Aan de objec„tiviteit dezer laatste kategorie kunnen wij niet ophouden „te gelooven, zonder dat onze persoonlijkheid aan kwij„ning wordt prijs gegeven." „Geen ongelukkiger pogen, dan „het pogen van hen, die, in naam van de menschenwaarde, „den ernst der zonde zouden willen verminderen. Zij weten „niet wat zij doen. De mensch wiens kwaaddoen niet meer „een plegen van zonde is, ziet zijn adelsbrieven verscheurd". Denk daarbij, uit wiens pen u die woorden onder de oogen vloeiden, en ge beseft, dat gemis aan waardeering hier van vergrijp niet ver zou zijn.

Intusschen, persoonlijk geestesleven én van dit leven de reflectie, zijn twee. Eerbied voor het één sluit kritiek over het ander niet uit: maakt die veeleer vrij. Zulk een kritiek mag juist om dien eerbied niet uitblijven. Ik geef daarom kortelijk mijn bezwaren op.

Zekerheid te verwerven op geestelijk gebied is onder de vruchten van ons bewustzijn het meest gewenschte. Bij een mystiek „zijn" kunnen we niet rusten. Eerst waar dit „zijn" der zedelijke wereldorde en ons „zijn" in haar, in ons bewustzijn overgaat, ontvangt het voor ons beteekenis, begint het voor ons persoonlijk leven te bestaan. Ook Dr. Pierson moest dus ten slotte tot de vraag komen: „waaraan we vooral in onzen tijd, die vaste zekerheid ontleenen zullen?" Zie hier, waarop zijn antwoord neerkomt: „Zekerheid is een gevoel, dat niet enkel met ons weten, „maar met onzen geheelen toestand samenhangt. Daar alleen „toch bezitten wij volkomene zekerheid, waar deze het ge„volg is van onze gezonde ontwikkeling." Gesteund wordt dit beweren door verwijzing naar de zekerheid waarmêe wij een letter uitspreken, of een persoon herkennen, of wel waarmeê een vaardig zanger een toon aangeeft en een geoefend acteur den indruk wekt van zijn rol. „De vrij„moedigheid van ons vast geloof in de volstrekte beteekenis „der menschelijke persoonlijkheid zal dus het natuurlijk ge„volg zijn van den toestand onzer persoonlijkheid, en wie „hier niet durft op de eene of andere wijze krank zijn." „De waarborg van zekerheid is te zoeken in de gezond„heid, in het normale van onzen toestand."

Noch tot dit bewijsmiddel, noch tot deze conclusie heeft Dr. Pierson recht. Elk bewijsmiddel aan stemgeluid of actie ontleend is door hem zelf van kracht beroofd. Had hij halt gemaakt bij de grens door Leibnitz en Kant voor het idealisme getrokken, en dus voor de objectieve wereld althans als „noumenon" plaats gelaten, voor het minst ten deele kon zijn beroep op de verschijning der dingen toegelaten. Nu hij daarentegen met Berkeley en Fichte de laatste consequentie van het idealisme trok en de verschei-

denheid der atoomtrillingen, zonder van hun attractive en expansieve kracht gewag te maken, bij het ontstaan der „phenomena", niet als aan vaste wet gebonden in rekening brengt, zou het ontleenen aan de wereld der verschijnselen van een bewijsmiddel voor geestelijke zekerheid een terugnemen van het eerst weggeworpene zijn, waartoe geen denker recht heeft. Of dit bewijsmiddel moet dus opgegeven, òf, bleek het onomstootelijk, dan stoot dit bewijs voor de afgeleide stelling geheel de hoofdstelling omver.

Even onhoudbaar is op Dr. Pierson's standpunt de hier genomen conclusie. Gemis aan zekerheid zou teeken van abnormaliteit zijn, volstrekte zekerheid met den gezonden toestand onmiddellijk zijn gegeven. Treffelijke stelling, tot wier onderteekening elk Christen bereid zal zijn, maar die buiten de belijdenis der Gemeente, des noods in het stelsel van Dr. Pierson's tegenstanders, maar nooit in het zijne past. Waar met het gangbaar modernisme de absoluutheid der zonde geloochend en dus elke onheilige toestand, hoewel abnormaal in idealen zin, toch als normale phase van ontwikkeling gedacht wordt, is er zekerheid naar dien regel verkrijgbaar. De abnormale uitzondering treft dan niet de persoonlijkheid, maar slechts de accidenteele storing van zenuwleven of hersenen. Bij Dr. Pierson daarentegen is het geweten éenig norma, de gewetenskategorie van heilig of onheilig de eenig maatgevende die voor normaal of abnormaal beslist. Voor hem is die gewetenskritiek niet een wegen van min of meer. Integendeel. Het afslijpen van de scherpte der zonde door de theorie van het ontwikkelingsproces verafschuwt hij met heiligen ernst. In naam der menschenwaarde eischt hij de tegenstelling van heilig en zonde absoluut. Maar immers, dan is niemand gezond; naar dien maatstaf niet één menschenkind normaal te achten, en ontglipt ons dus in volstrekten zin de zekerheid die ons eerst werd beloofd. De tegenwerping dat zich toch heilige oogenblikken denken laten, — we spreken nog altijd buiten het terrein der Christelijke gemeente — zou slechts dan aannemelijk zijn, zoo óf de

eenheid der persoonlijkheid opgeofferd, óf de kategorie van heilig en onheilig tot de levensuiting beperkt werd, wat door Dr. P., ter wille van zijn hoofdstelling, niet kan worden beaamd. Werd in de aaneenschakeling zijner gedachten de Christelijke belijdenis opgenomen, dat de zondaar eerst door wedergeboorte een persoonlijkheid wordt, maar dan ook door zijn solidair verband met Christus heilig is, elke bedenking zou wegvallen: zoolang deze factor ongenoemd bleef, behoudt ze haar geldende kracht.

Ernstiger nog dan dit formeele, is het bezwaar tegen de zedelijke wereld zelve, die op de gekozen basis door den schrijver geconstrueerd wordt. Zijn uitgangspunt is het „Ik," als onmiddellijke affirmatie der persoonlijkheid, maar zoo dat dit „Ik" uit den kleurloozen vorm dien het bij Fichte kreeg, in de ethische tint overgaat, niet als bijkomstige of oorspronkelijke eigenschap, maar als grond waarop het „Ik" tot affirmatie van zich zelf besluit. Zal ik nu verder komen, dan moeten uit dit „Ik" natuurlijk drie lijnen getrokken worden 1°. naar de zinlijk-waarneembare wereld; 2°. naar de gelijksoortige geesten; en 3°. naar de grondoorzaak der ethische scheiding, die tusschen heilig en onheilig ligt. Aan elk dier drie behoort de voorslag getoetst.

De zinlijk-waarneembare wereld bestaat voor Dr. P. niet in onderscheiding van het geestesleven. Denk het „Ik" weg en de zinlijk-waarneembare wereld is met het „Ik" verdwenen. Voor het zedelijk leven ontstaat dus de gewichtige vraag, langs welken weg het „Ik" actief in die uitwendige wereld op kan treden: in hoeverre de „phenomena" al dan niet door den geest in waarheid gewijzigd worden? Met de wetenschap, hoe de geest door de atoomtrilling aangedaan wordt is de mensch nog louter passief genomen. Eerst waar ook omgekeerd de weg geteekend is, waarlangs de geest actief tegenover de ethergolven optreedt, komt de levensuiting aan het woord. Dr. Pierson bespreekt deze zij der kwestie niet. We hebben dus aan te nemen dat ze voor hem niet bestaat. Hiermede echter

is de zedelijke wereldorde, die straks als „primum verum„ gold, in haar objectieve waarde vernietigd. Immers wordt het woord en de daad als in gewonen zin onwerkelijk beschouwd, dan kan er van zedelijke levensuiting geen sprake meer zijn, en glijdt de zedelijke levensbeweging geheel terug in het onbewuste der mystiek.

Het verleidelijke, gedeeltelijk ware van dit inzicht valt niet te loochenen. Stond de keus tusschen een braafheid, die slechts op de daad let zonder naar motief te vragen, en een heiligheid, die uit de daad zich in de roerselen des harten terugtrekt, alle diepere geest zou voor het laatste pleiten. Maar van zulk een dilemma is hier geen sprake. Er is geen daad, er is geen woord meer, waarin het precipitaat van een zedelijke kracht waarneembaar wordt. Er geschiedt in die buitenwereld niets. In den nooit afgebroken dans der atomen is alle werkelijkheid opgeheven. Het zedelijk leven is dus in zich zelf opgesloten. Zijn negatieve of positieve kracht mag zwakker of sterker in de verborgen elementen des harten gecondenseerd worden, van een werking dier krachten, een uitvloeien van den stroom, een afvliegen van de vonk blijkt niets. In spiegelbeelden der ziel mag dit zoo schijnen, de realiteit ontbreekt. Er is dus beweging des zedelijken levens, maar slechts door een mystisch broeden in zich zelf. Er is een kritiek van dit leven in de stemstaaf van het geweten, maar verificatie van het object dezer kritiek is er niet. De bewijsstukken tegen den beklaagde worden door den rechter zelven geëreëerd, en missen dus kracht van overtuiging. De bewustheid is afgesneden met de wereld, door wier contact juist die bewustheid ontstaat.

Afgezien toch van de nog onbesliste vraag, of de vormen van ons bewustheid uit de wereld genomen, of met Kant in die wereld gedragen worden, komt die bewustheid eerst in die wereld tot haar kracht. Er moge dan nog een „Nachtbewustsein" achter dit leven schuilen, alleen het „Tagesbewustsein" is bij het spreken van „Bewustzijn" bedoeld. Wel heeft Dr. P. zelf een oogenblik gevoeld, hoe

sterk hij naar het mystieke nachtbewustzijn helde, toen hij er op wees, dat ons leven in en buiten onze droomen meest veel te scherp onderscheiden wordt, maar toch weet ook hij, tenzij alle spreken onmogelijk zal worden, dat droomen juist de negatie van bewustzijn is, en dus nooit dit bewustzijn kan verklaren. Een gedachte worden we ons eerst helder bewust zoo ze uitgesproken of geschreven, dus naar het zinrijk woord, gestereotypeerd is. De wil komt eerst tot haar kracht, waar ze de incarnatie door de daad bereikt. Ons gevoel wordt zich zelf eerst helder, waar het zich in afkeer of toeneiging heeft geopenbaard. Dit kan niet anders, wijl het zedelijk leven krachtens zijn aard bewustheid eischt. De zedelijke doolwegen der mystiek konden slechts door miskenning van dezen eisch gebaand worden. Zonder bewustzijn ontkomt de zedelijke persoonlijkheid aan het gevaar van dit mystiek-instinctieve niet. Is hiervoor nu de onmiddellijke zelfbewustheid van het „Ik" voldoende? Onmogelijk, want juist in de modaliteit der levensuiting moet het zedelijk karakter van dit „Ik" zich openbaren. Dit nu is ondenkbaar zoo de van het „Ik" onafhankelijke wereld ontbreekt, waarin het zedelijk leven zich zelf objectiveeren kan met vasten vorm. Bij elke gewetensacte is het „Ik van nu" rechter over het „Ik van straks", maar òf dit oordeel is onmogelijk, òf het „Ik" van straks moet in vaste omtrekken gestereotypeerd den rechter ter beslissing kunnen geboden worden. Dr. Pierson zegt zelf: „meer dan de catagorie van heilig of onheilig zou ik uit het geweten niet willen afleiden," „wat tot het heilige of onheilige moet gebracht worden, is een vraag die door het reflecteerend denken moet worden uitgemaakt", maar hoe nu, zoo het object van dit denken, „das Ding an sich", voor uw denken vervalt.

Op practisch terrein treft men onder de geveinsden in Jezus' gemeente soms het onheilig spel, dat wie zich een heilige droomt, den ouden Adam vrijelijk in vleesch en zelfzucht woelen laat, en de vloek over dit onzalig bedrijf is algemeen. Maar breng dit in systeem. en wat vindt ge anders, dan abso-

lute scheiding tusschen de beweerde nieuwe persoonlijkheid en de als indifferent verworpene, d. i. vernietigde, wereld der werkelijkheid. Ook hier dus een besluiten der persoonlijkheid in het mystiek spiritueele, met ontzegging van alle realiteit (geestelijke) aan de wereld der zinnen.

Tot soortgelijke dwaling komen we hier. Gij zult niet stelen. Stelen is u een voorwerp toeëigenen dat niet het uwe is. Maar wat is een voorwerp? Atoomtrilling. Die geldkist is gesloten, in die geldkist ligt goud. Zoo meent ge in populaire bevangenheid. Toch vergist ge u. Er is niets dan atoomtrilling, en gij zijt het die met uw geest daaruit een slot en geldkist maakt. Open dat slot, en ge hebt voor en na identische kracht. Neem weg dat goud, en ge hebt een verplaatsing van atomen. Neen, schrik niet voor uw hand terug, tast niet naar den zak waar ge het goud in glijden liet. Die hand, die zak, uw geheele lichaam is slechts product van uwen geest. Is dan het „Gij zult niet stelen" nog wel krachtig? Zoo ook: „gij zult niet dooden" — en dolk en hals slechts photogrammen van uw eigen bewustzijn! „Gij zult niet echtbreken." Dat vleesch, dat bloed bestaat niet werkelijk! Zeg zelf, durft ge het veldwinnen afbidden van een denkbeeld, dat zulke overleggingen kweekt.

De tweede lijn uit het „Ik" moest getrokken naar andere gelijksoortige wezens, naar hen, die het menschzijn met ons deelen. Dr. Pierson trekt die lijn niet en gaf dus zijn modernen bestrijder recht, om aan „solipsisme" te denken, d. i. aan zulk een systeem, waarin het eigen „Ik" als het eenig bestaande geldt. Er zijn zeker genoeg zinnen uit zijn artikel af te schrijven, die aantoonen, dat dit niet door hem is bedoeld. Vragen we daarentegen, of de lijn van het „Ik" naar de menschheid door hem kán getrokken worden, dan heeft hij, zoo ik wel zie, zich hiertoe van twee zijden de mogelijkheid afgesneden. Uit mijn eigen „Ik" tot het „Ik" van een ander leiden slechts twee wegen: buitenom door het contact van mijn levensuiting met de zijne; binnendoor langs het kruis-

punt van beider geestelijke levenslijnen in God, of wilt ge, in wat Fichte „das reine Ich" in onderscheiding van het individueele, of anderen den „Gemeingeist" der menschheid noemen.

De eerste weg is met zijn absoluut-idealistisch standpunt onvereenigbaar. Buitenom kan hij niet. Wat ik van onderstelde andere menschen zie, hoor, ervaar, waarneem, is in werkelijkheid slechts atoomtrilling, en is als phenomenon product van mijn eigen geest. Dat gelaat, die hand, dat lichaam daar voor mij is er niet, tenzij ik er ben, en de spitse van mijn zenuwen aan de stooten van de ethergolven blootgeef. Langs den weg der zinlijke waarneembare wereld weet ik dus van het bestaan van andere menschen niets.

Toch zou daarom de weg b i n n e n d o o r nog kunnen openstaan, zoo het Ik, krachtens de onderscheiding van het empirische en ideale „Ik", het soortbegrip van mensch poneeren en dan uit zich zelf tot het bestaan en zóó bestaan van gelijksoortige wezens kon besluiten. Maar we hoorden het straks reeds: „Wat weet men daar van? vraagt Dr. P., wie zal ons ooit zeggen of iemand dezelfde voorstelling van een voorwerp heeft als wij? Er is geen middel ter wereld, waardoor wij in staat zouden zijn, onze voorstellingen, de werelden onze waarneming met elkander te vergelijken." Het zij zoo, maar dan drijf ik ook eenzaam in den atomenoceaan. Wel blijft de m o g e l ij k h e i d open, dat er nog anderen om mij zijn, maar ik weet het niet. Ik kan ze niet ontdekken. Zoo ik al iets meen te ontdekken, er is geen gemeenschap met het andere „Ik" mogelijk. Zoo ik mij al inbeeld in gemeenschap met den naaste gekomen te zijn, niets waarborgt mij dat niet een eindeloos „quiproquo" mij het slachtoffer maakt van zelfmisleiding. Misschien niet, maar voor mijn bewustzijn blijf ik alleen. Het R e c h t heeft dus hoogstens hypothetische waarde. L i e f d e wordt een uitwisseling van genegenheid tusschen mijn eigen „Ik" en het onderstelde product van mijn geest.

De zedelijke wereldorde verliest hiermêe haar realiteit.

We spraken van zedelijke wereldorde met opzet, wijl alleen hierdoor Pierson's verklaring waarde verkrijgt; en zijn dubbele belijdenis gaf hiertoe recht. Wordt het feit der zedelijke persoonlijkheid eenerzijds en van de objectiviteit der gewetenskategorie anderzijds erkend, dan is de wereldorde in zedelijken zin gepostuleerd. Ter wille van het dialectisch betoog is echter ook deze belijdenis dermate uit haar voegen gewrikt, dat we aan het einde van den weg weer verliezen, wat bij den ingang als onvervreemdbaar bezit geschonken werd. Is toch het bestaan van andere subjecten niet te constateeren, is althans de verbinding en gemeenschap tusschen deze subjecten onderling problematiek, en dus het bestaan eener zedelijke wereld buiten mijn bewustzijn hypothetisch, dan kan er van orde geen sprake zijn, waarde te ordenen elementen ontbreken.

Ook de derde lijn, waarop we wezen is door Dr. P. niet opzettelijk getrokken. Den weg uit ónze persoonlijkheid naar de absolute persoonlijkheid Gods toont hij ons niet. Dat deze lijn slechts buiten zijn betoog, niet buiten zijn bedoeling ligt, mag niet slechts ondersteld, maar moet op grond van menig sporadische zegswijs erkend worden. Reeds de verklaring, dat de mensch een ideale bestemming heeft en die zal bereiken, dwingt hiertoe. Bovendien de gewetenscategorie van heilig en onheilig, wijst, objectief genomen, op objectieve oorzakelijkheid. Dit aangenomen, blijft echter de vraag gegund, in hoeverre het voorgeslagen systeem het trekken van die lijn belet of toelaat.

Van een Godsbestuur kan op het standpunt van den schrijver natuurlijk geen sprake zijn. Der Voorzienigheid zou niet anders verblijven dan het instandhouden der atomen. Zoo maar dit! Lief en leed, smart en vreugd, gezondheid en krankheid, kortom alle variatiën des uitwendigen levens behooren tot het domein van de zelfproductien van onzen geest. Berkeley zocht, gelijk men weet, aan deze klem daardoor te ontkomen, dat hij den mensch passief dacht bij het maken zijner voorstellingen, en dus de zinlijk-waarneembare

wereld niet als product van s' menschen geest, maar als product van Gods geest dacht. Het was aller Souverein, die gelijktijdig voor aller bewustzijn de beelden en gestalten deed opdoemen, die men objectief meende te zien. Dien weg slaat Dr. P. niet in. Mij bepalend tot zijn artikel heb ik te oordeelen, dat hij „de zinlijk waarneembare wereld van het begin tot het einde als het werk van onzen geest" beschouwt met insluiting „zoowel van de beweging als van het bewegend medium" (p. 464.) Streng doorgevoerd is hiermeê zelfs de objectiviteit van de atomen, zoowel als van hun trilling opgeheven, en is er dus buiten de productie van onzen geest volstrekt niets. Is het nu s' menschen geest, die dit effect tot stand brengt, dan mag in deze denkbeeldige wereld ook de voorstelling van „Voorzienigheid" niet langer aan een Godsbegrip, maar moet ze aan den mensch zelven worden verbonden.

Is hiermeê het „cogitor" voor het „cogito" teruggezet, dan blijft er slechts één mogelijkheid voor het trekken van de geëischte lijn over: die van het ethisch pantheïsme. Transcendentie Gods is alleen erkenbaar, zoo de levensuiting van dien God zich als objectief aan mij openbaren kan. Dit is hier ondenkbaar. Die objectiviteit kan niet tot mij komen in het zichtbare, want buiten mijn subject bestaat dit niet. Evenmin kan ze mij bereiken uit het wezenscentrum van andere personen, want, zoo deze er al zijn, ontbreekt toch de geleider die mij met hen in contact brengt. Wél, bezien rest mij dus niets dan het „Du sollst" van Kant. Ik weet mij persoon; ik weet dit krachtens de gewetenscategorie. Zal dit iets beteekenen, dan volgt, dat deze gewetenscategorie geen product van mijn eigen geest is, was waar ik was, en wijl ze, als met macht eischend, in mij regeert, als boven mij staande erkend wordt. Dat deze macht zich zelve bewust is, blijkt niet, wijl er geen middel is om te weten, of ze gelijk mijn geest zich objectiveeren kan. De werking die van haar uitgaat is slechts een eeuwig poneeren in mij van het onderscheid tusschen heilig en onheilig. Men ziet: verder dan

een ethisch pantheïsme kom ik in het gunstigste geval niet. Ik kan die macht „God" noemen, maar gebruik dan een woord dat gangbaar is in anderen zin. Met Fichte kan ik die macht „das reine Ich", of „das absolute Ich", „le Génie de l'humanité", met Comte of ook „Gemeingeist" noemen, maar aan het pantheïstisme ontkom ik niet.

Eer een autonomische zedelijkheid dan het recht van den godsdienst is met deze gegevens gewaarborgd. Immers, historisch staat vast, dat de objectiviteit der macht Gods in de zinlijk-waarneembare wereld hefboom was ter opbeuring van het godsdienstig besef, eer de ethische factor kracht genoeg ontving om op zich zelf te staan. Dit geldt èn van de godsdienstgeschiedenis der volkeren, èn van de godsdienstige ontwikkeling des enkelen. Denk ik die objectiviteit dus weg, wat zal dan godsdienst wekken? Men zegge niet, dat de ethische factor, juist wijl deze voorschool ons van noode is, deze voorstelling in ons oproept. Bij Berkeley stond deze uitweg open, bij Dr. Pierson niet. Die voorstelling wordt niet in mij gewerkt, maar is mijn daad. Is er nu zonde in mij, dat wil zeggen, het pogen van het subject om de objectieve macht boven mij, terug te dringen, van waar zal dan de kracht komen die mij voor het object de knie doet buigen? Niet uit de zedelijke ervaring die het individu aan de geheelheid ondergeschikt maakt, want de objectiviteit der menschenwereld blijft een onderstelling. Niet door mijn eigen geest, want hierin werkt juist een tegengesteld streven. Ook niet door de buitenwereld, die product van mijn subject is. Buiten die drie nu is er geen. Waart ge heilig, dan ware er geen vreeze, maar nu ge dit niet, nu ge zondaar, zondaar in al den diepen ernst van dit woord zijt, weet dat ge dit zijt, gelijk met de wetenschap van uw persoonlijkheid, nu dreigt met de gegevens, die ge ons voorlegt, alle godsdienst vernietigd te worden. De objectiviteit, in uw persoon juist door de zonde onttroond, zoo ge zegt, door de physiologie ook buiten u weggenomen, geraakt in de

volstrekte onmogelijkheid, om u tot de erkenning te brengen, dat gij subject, dat is, haar onderworpen zijt.

Wel gewaagt de schrijver van zijn overtuiging, dat de menschelijke geest haar bestemming, haar ideaal zal bereiken, maar wat eerbied die belijdenis ook inboezeme, haar geloofsbrieven zijn daarmeê in het systeem nog niet goedgekeurd. 's Menschen geest, vrijgemaakt van de zinlijk waarneembare wereld, wordt ook in zijn innerlijke huishouding vrijgelaten. Wat bij hem inwoont is een categorie, een heilige categorie, volkomen waar, maar met dat al een macht, die het tegendeel is van praedestinatie of determinisme. Neem dit voor een oogenblik aan, maar dan is ook uwe verzekering, dat 's menschen geest heilig zal worden, geheel gratuit: niet geeischt door uw praemissen: eer door uw uitgangspunt weerlegd. „Twee wegen staan voor mij open. De eene leidt naar *a*, de andere voert naar *b*. Kies welken weg ge in zult slaan, doch dit staat vast in *b* zult ge komen", zegt ge, maar hoe dat kiezen rijmt met dat vooruitbepaalde, zegt ge niet.

Toetsen we derhalve Dr. Pierson's stuk aan den titel, dan schijnt het bezwaarlijk voor iets meer dan opervlakkige kritiek te kunnen bestaan. Reeds ongelezen liet het artikel dit vermoeden: in twee vel druks levert men geen wel gemotiveerde wijsgeerige vondst. Die vondst is dan ook slechts schijn.

Wie met den vinger de stroomkaart der philosophische stelsels nagaat, weet met lengte en breedte nauwkeurig op te geven, waar de hier bedoelde strooming reeds liep. Aan het groot probleem der wijsbegeerte, hoe zienlijk en onzienlijk samenrijmt, heeft de stroom van het menschelijk denken zich alle eeuwen door in een driedubbelen arm gesplitst, waarvan de een den geest, een ander de stof, een derde beiden saam in haar bedding zocht op te nemen. De hier ons voorgestelde meening moet dus in den eersten arm worden gezocht. „Vernietig de stof en er is geen strijd voor den geest meer," geeft u de diagnose

van haar richting beknopt en niet onjuist terug. Plaats u dus op het scherp geteekend punt waar met Descartes, uit de doorcenvloeiing in de middeneeuwen, de stroomarm zich weer teekent, wiens bronnen reeds bij de Eleaten liggen; neem dien zijtak die zich bij Leibnitz met bewustheid een eigen koers kiest; volg diens loop over Berkeley en Kant, tot ge bij Fichte zijt aangekomen, — en ge bevindt u in de zoo volstrekte loochening van „phenomena en noumena," dat gij bij Dr. Pierson slechts vertolkt kunt vinden, wat hier reeds was. Of deze loochening door hem meer physiologisch geconstruëerd werd, doet tot het resultaat niets af, en mist alle waarde, daar dit physiologisch betoog in zich zelf onjuist bleek en nooit dan door een „salto mortale" overleidt naar het bewustzijn. Wil men dus in Dr P's. opstel geen oppervlakkige repetitie zien van Fichte's pantheïstisch idealisme, dan kan het verschil tusschen beiden niet anders gezocht worden dan in den ethischen doop, dien hij dit idealisme ondergaan liet. Daarmeê echter ontstaat de vraag, of slechts geringe modificatiën van een reeds overbekend systeem, de imposante houding van dit artikel verklaart. Hierop dient met stellig „neen" geantwoord. Niet het ethisch tinten van het reeds gegevene, maar het nieuw bouwen op de ethica als grondslag is dus blijkbaar het onopzettelijk bemaskerd doel.

Uit dit oogpunt bezien wordt het oordeel over Dr. P's. pogen volkomen gewijzigd. Zoo onbeduidend als het straks scheen, zoo bij uitnemendheid gewichtig wordt het nu. Het geweten, de geestelijke persoonlijkheid, de zedelijke wereld orde stoutweg als basis der wijsbegeerte poneeren, is een daad van moed, die, grijpt hij de conscientiën der denkende menschheid aan, rijk kan zijn in gevolgen.

Maar dan plaatse de auteur dit kostelijk beginsel ook op eigen voetstuk, hulle het in een eigen gewaad, toone het in zijn eigen lichtsfeer en doe het spreken in zijn eigen taal. Wel het beginsel, maar niet zijne heerlijkheid. kregen wij thans te aanschouwen. Door het betoog, dat ter inwikkeling strekte, werd ons die heerlijkheid bedekt.

Daaruit losgewikkeld zal het beginsel zelf Dr. P. vrij-

waren tegen de bedenkelijke plooien, die thans zijn uiteenzetting misvormen. Absoluut als beginsel aangenomen, zal de zedelijke wereldorde hem het zedelijk bewustzijn in volle klaarheid teruggeven, den weg naar de Bron van alle zedelijke kracht opdringen, en de realiteit van het objectieve teruggeven, die hem thans een min juiste physiologie ontnam.

Eerst dan zal aan zijn beginsel ook een vrucht te gewinnen zijn voor de apologetiek, die we thans niet aanvaarden kunnen. Immers. Noch zijn vrijspraak voor het wonder, noch zijn toejuiching voor den denkarbeid van Jezus' kerk, kan worden aangenomen tot den prijs, dien hij vraagt.

Met den regel valt ook de exceptie weg. Het voor goeden prijs verklaren van de natuurwet. heft dus het bezwaar tegen het wonder op. Het geven van den geest, het sterven en begraven worden bestaan voor Dr. Pierson slechts ideëel, dus uitsluitend in de voorstelling. De wetenschap dat een eens gestorvene niet onder de levenden wederkeert steunt dus alleen op het feit, dat wij ons beide voorstellingen niet in die volgorde combineeren. Hiermeê is echter niet gezegd, dat men vroeger zijn voorstellingen niet wel ter dege zoo huwde. Tegen een opstanding van Christus dus langer geen bezwaar.... mits.... ook de dood van Christus als reëel feit vernietigd worde, mits ook de vleeschwording des Woords slechts voorstelling van het toen levend geslacht zij geweest, mits met alle verleden, ook de persoonlijkheid van den Christus, naar het gebied der voorstellingen terugwijke! De ethica tot grondslag. Het is wel. Ook voor mij gaat van daaruit de weg, die naar aanbidding van het wonder leidt, maar over het veld de physiologie henen komt ge er niet. Slechts deze winste zou in den strijd voor het wonder aan uw betoog te ontleenen zijn, dat het platgeneuriede liedeke: „Zóó voor de natuurlijke, zóó voor de geestelijke wetenschappen!" voortaan op min zekeren toon door zijn bewonderaars wierd ingezet.

De ethisch-idealistische trek der Christelijke wijsbegeerte mag evenmin door Dr. Pierson ter hulp geroepen, noch in haar ware karakter miskend worden door zijn lof. Volkomen waar, dat de gemeente van Christus de zinlijk-waarneembare wereld antithetisch opgevat, ze in haar waarde opgeheven, in den dood geworpen en vernietigd heeft, maar ze deed dit ethisch, niet physiologisch gelijk Dr. Pierson, en ontleende dus slechts aan de hoogere werkelijkheid, die haar in het wonder getoond werd, tot den ban, dien ze sloeg, het recht. Het paradijs, de aarde onder den vloek en de nieuwe hemel, die ze wachtte, vormen een trilogie waarvan de middelste schakel, niet physiologisch om zich zelf, maar ethisch om den vloek vernietigd werd. Bij de antithese die eenmaal door de zonde tusschen geest en vleesch gekomen was, aarzelde de gemeente van Christus geen oogenblik, om het vleesch weg te werpen en alleen den geest te grijpen; maar dit eenzijdige is haar niet, gelijk Dr. Pierson, het normale. Veeleer profeteert ze op haar Verrijzenisfeest, profeteert ze in geheel haar optreden van een verzoening ook voor deze termen en van beider oplossing in volkomen harmonie. Ook haar allegorie moet verklaard worden uit het geloof, niet dat het feit niets, de geest alles is, maar dat het feit slechts gekend wordt in den geestelijken wortel, die het draagt. Eerst later toen met Rome's anticipatie het gewicht der eschatologie in haar schatting daalde, is ook het denken der kerk in een abstract idealisme verloopen, waaruit ze, niet door Zwingli, maar door Luther en Calvyn is gered.

De vluchtige opmerking, die de schrijver in den aanhef van zijn betoog over Bijbelstudie en Kerkbegrip ten beste geeft, is wat ze in dit verband alleen zijn kon: onderschatting van den vorm en overschatting van den geest. In een systeem dat, gelijk we zagen, alle Recht hypothetisch maakt, kon de juridische zij der kerk niet tot haar recht komen. Een stelsel dat al het zichtbare in voorstelling oplost, kon het begrip van canon niet opnemen. Discussie hierover zou dus eerst mogelijk worden, zoo én het rechts-

begrip én de realiteit de historie, in het systeem waren hersteld.

Ter voorlichting van den lezerskring, dien dit tijdschrift maandelijks rondwandelt, zal de geleverde kritiek volstaan kunnen.

Dat ik ze niet terughield, was, wijl het mij onbetamelijk scheen, dat van orthodoxe zijde een omvattende kritiek zou uitblijven, en ze dusver niet verscheen [1]). Ook mee het feit dat in mijn „Fata Morgana" bestreden werd, wat hier een zoo talentvol pleitbezorger vond, lokte mij tot aandachtiger bestudeering van dit artikel uit [2]).

Dr. Land moge er uit zien, hoe de door hem als „reactie" verfoeide orthodoxie een stuk als van Dr. Pierson beoordeelt, en voor den auteur zelf zij deze studie aan zijn jongste pennevrucht gewijd, een amende honorable voor het onbillijk woord mij in de „Kerkvisitatie" eens te zijn opzichte ontvallen.

---

[1] Hiernede is niets te kort gedaan aan de kritiek van Dr. Vos in het Kerkelijk Weekblad, maar die uit gebrek aan ruimte niet volledig zijn kon.

[2] Het Modernisme een Fata Morgana op Christelijk gebied. p. 28, v. en 52. v.

Amst. 25 Aug 1871. Dr. A. Kuyper.